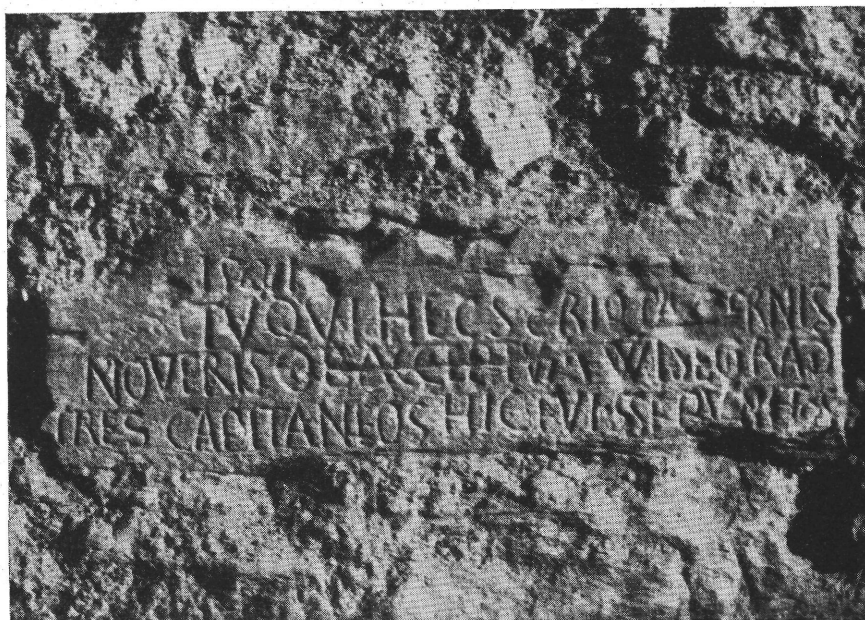

RABOK FELIRATAI A BUDAI CSONKATORONYBAN

A budai királyi palota területén végzett ásatások során feltárták az úgynevezett Csonkatorony maradványait is.¹ Ismeretes, hogy ez a torony volt a budai vár börtöne, ahová már Mátyás idején is a hadifoglyokat zárták el, majd ahol a török időkben a magyar rabok sínylődtek.² Valóban az ásatásoknál előkerült néhány itt eltemetett rab sírja és a falakon megmaradt több, a rabok által bekarcolt felirat.³

1. kép. Visegrádi kapitányok felirata

A feliratok közül különösen az egyik, amely viszonylag épen maradt meg, tarthat érdeklődésre számot (1. kép).⁴ Ez a felirat érdekes adalékot nyújt a Buda török megszállását közvetlenül megelőző idők történetéhez. A felirat szövege a következő:

1541
TV QVI HEC SCRIPTA CERNIS
NOVERIS OB ACCEPTVM WISEGRAD
TRES CAPITANEOS HIC FVISSE PVNITOS⁵

Okleveles vagy elbeszélő forrásainkban nem találjuk ennek az eseménynek a nyomát. Ez tehát növeli ennek a feliratnak forrásértékét, de hogy megfelelően fel tudjuk használni, ismerünk kell Visegrád 1541 előtti történetét.

A kettős királyválasztás után több ízben cserélt gazdát Visegrád. 1532 tavaszán Zudi Kozár Miklós várnagy feladja a várat János király hadvezéreinek, Pestyéni Gergely országbírónak és Athinai Simon budai udvarbírónak. A vár Vízibástyája, a „Wyzwar” — ahogy az oklevelek emlegetik — még Ferdinánd spanyol zsoldosainak a kezében maradt, de július végén ezek is elszöktek, és így a Vízibástya is János kezébe került.⁶ Ettől kezdve haláláig János király birtokolja, aki gyakran tartózkodik itten feleségével együtt.⁷

A király halála után tanácsosainak egy része, Fráter Györggyel és Török Bálinttal az élén, fiának, a nemrég született János Zsigmondnak akarta megtartani az országot, és nem volt hajlandó végrehajtani a nagyváradi békét, amelynek értelmében János halála után az ország Ferdinándra száll. Ferdinánd azonban a maga részéről szintén nem hajtotta végre a békét: nem teljesítette azokat a pontokat, amelyeknek ellenében János beleegyezett Ferdinánd örökösödésébe. Ferdinánd Fels Lénárdot bízta meg az ország és elsősorban Buda visszafoglalásával.⁸ Fels októberben érkezett Visegrád alá. Fráter György a Vízibástya védelmét Bálint deákra bízta, aki előbb úgy látszik a királyi kancellária írnoka volt. A Vízibástya birtoklása igen fontos volt Felsnek, mert onnan ágyútűzzel mind a visegrádi, mind a Duna túlsó partján a nagymarosi országutat, mind pedig a dunai víziutat el lehetett zárni. Több napos kemény ostrom után foglalta csak el a császári fővezér. A vár őrsége, kb. 160 ember parancsnokával együtt fogságba esett. Fels elengedte a parasztokat, a többiből az előkelőket a várnaggyal együtt, számszerint 23-at, Esztergomba küldött, míg 22-öt vasban a torony újjáépítésére, 35-öt pedig gályarabnak hajóira osztott be. A fellegrvár azonban továbbra is Fráter György emberei kezében maradt.⁹

Fels ezután Vácot foglalta el, majd Budát vette ostrom alá. A sikertelen ostrom után visszatérve a visegrádi fellegrvárat akarta bevenni. A várban 250 főnyi őrség volt több várnagy parancsnoksága alatt. Sajnos neveiket nem ismerjük. Több napi ostrom után az őrség hajlandó volt feladni a várat szabad elvonulás feltétele mellett. Mivel a vár elfoglalása egyébként csak hosszabb idő múlva lett volna lehetséges, Fels elfogadta a feltételt, és a várőrség erre 1540. november 25-én átadta Visegrádot és elvonult.¹⁰

Ennyit tudunk Visegrád 1540. évi sorsáról. Ki lehet tehát a felirat három kapitánya? Bálint deák, a Vízibástya parancsnoka nem lehetett, hiszen Fels fogságába esett. Ezért csak a fellegrvárat feladó várnagyokra gondolhatunk. További sorsukról épp a Csonkatorony felirata tudósít bennünket. A várat feladó őrség úgy látszik Budára vonult, ahol az áruló kapitányokat Fráter György, aki már a Vácot feladó várnagy birtokait is elkoboztatta,¹¹ a Csonkatoronyba záratta. Így feliratunk azt is bizonyítja, hogy Fráter György az újabb budai ostrom előestéjén ezzel a tettevel is az ingadozó budai lakosság elrettentését akarta elérni, és ezért zárta a foglyokat a Csonkatorony pincéjébe, tehát valószínűleg a börtön legrosszabb helyére.¹²

A három kapitány nem maradt sokáig rabságban, amennyiben nem pusztult el közben a nyirkos pincében. Ugyanis, amikor 1541 nyarán a törökök elfoglalták Budát, a Csonkatorony összes rabját kiengedték.¹³

A többi három feliraton nem találunk évszámot, és egyéb adatok segítségével sem tudjuk datálni. Valószínűbb azonban, hogy ezeket már nem a magyar királyok rabjai, hanem inkább a török korszakban elfogott szerencsétlenek karcollhatták a falba.

Számos leírásunk van a törökök rabságában sínylődő szegény magyarokról, és ezek közül nem egy a Csonkatorony rabjairól szól. Pl. a pozsonyi nemes polgár, Auer János Ferdinánd, aki 1664-ben volt a torony rabja, leírja mind a Csonkatornyot magát, mind a benne elzárt rabok nyomorát.¹⁴

A törökök még élelmezésükkel sem nagyon törődtek, ezért elnézték nekik, hogy élelmezésük és ügyeik intézése végett előljárókat válasszanak. A csonkatornyi rabok élén a gazda állott, volt pecsétjük (amelyen lábbilincs és a Csonkatorony szó kezdőbetűi látszottak) és papjuk is.¹⁵ Ez a gazda tárgyalt a rabok nevében a törökökkel,¹⁶ gondoskodott az új rabokról.¹⁷ A Csonkatoronyban és a hozzá tartozó melléképületekben¹⁸ sínylődő nagyszámú fogoly¹⁹ — többnyire szegény közkatoná — számtalan levélben fordult váltságdíjért a magyar főurakhoz, sajnos, sokszor eredménytelenül.²⁰

2. kép.
György pap felirata

Ezek az éhező, sokszor reménytelen helyzetben levő rabok, akiket a pizsok, és a túlzásfolttság miatt — miként Auertől is értesülünk — járvány is tizedelt, karcolták be felirataikat a Csonkatorony falába.

Különösen a következő felirat mutatja, hogy írója már nem bízik földi segítségben (2. kép) :

GEORGI 9 PRESBITER
IN TE DOMINE SPERAVI
TETRAGRAMATHON²¹

Még, ha nem is írta volna ki nevét György pap, a két idézet azt bizonyítja, hogy írója papi ember volt. Az „In te Domine speravi” a Te Deum kezdetű egyházi himnusz befejező részéből való,²² míg a Tetragramathon szóval az Istent nevezték.²³ Ki volt ez a György pap, és mikor

3. kép.
Kolaczansky felirata

volt a Csonkatorony rabja, nem tudjuk. Egy György keresztnevű papot ismerünk, Szolnai Györgyöt, aki 1658-ban volt a Csonkatorony rabjainak a papja, de, hogy ő volt-e, aki ide karcolta nevét, vagy más, valószínűleg sohasem fogjuk megtudni.²⁴

A következő feliratunk lényegében csak egy név (3. kép) :

.....TINVS.....
.....KOLACZANSKY

A „Tinus” lehet Martinus (Márton) vagy Valentinus (Bálint) egyaránt, az igazit csak akkor fogjuk megtudni, ha találkozunk egy Kolaczansky nevű fogollyal okleveles kútfőink között. Egyelőre ismeretlen a név előttünk, valószínűleg lengyel származású ember viselte.²⁵

4. kép. Felirattöredék

Az utolsó felirat csak töredék (4. kép) :

AVDI VERBA ATEN
DE MISTERIA VIOLATVR . . .⁶²

Lehetséges, hogy itt is egy egyházi szöveg töredékével állunk szemben.

Bizonyára számtalan felirat tanúskodott a Csonkatoronyban az itt sínylődő szerencsétlen rabok szomorú sorsáról. Legnagyobb részük eltűnt immár az egykor oly hatalmas toronnyal együtt, mint ahogy elporladtak az itt raboskodó sokezer fogoly csontjai is.

A régész ásója nyomán előkerült (és még feltárandó) emlékek : a vastag falmaradványok és a rabok felirataiban azonban az okleveles és elbeszélő források mellett fontos adalékként szolgálnak a Csonkatorony és az abban elzárt, hazánk török elnyomói ellen küzdő végbeli vitézek szomorú sorsának történetéhez.

JEGYZETEK

¹ Gerevich L., Castrum Budense. Arch. Ért. (1952) 155. — Uő., A budai vár feltárt maradványainak leírása: Budapest műemlékei. I. rész. Magyarország műemléki topográfiája IV. köt. Bp. 1955, 248, 250—251.

² Gerevich L., A budai várpalota története 1541-ig. Budapest műemlékei. I. rész. Magyarország műemléki topográfiája IV. köt. Bp. 1955, 282. — Fekete L., Budapest a török korban. Bp. 1944, 89, 160—161.

³ Gerevich utóbb i. m. — F. Mihály I.—Lóczy E.—Holl I. A középkori Buda és Pest. Múzeumi Füzetek (1955) 70.

⁴ Ma a Vármúzeum hatodik termében van kiállítva egy, szintén a Csonkatoronyból előkerült láb-bilincsel együtt.

⁵ Magyarul: 1541. Te, aki ezt az írást látod, tudd meg, hogy Visegrád bevételéért három kapitány bűnhődött itt.

⁶ P. Révay, De sacra corona regni Hungariae commentarius (Schwandtner, Scriptorum... II. köt. 461). — Kármay Ö., Esztergom 1532-iki ostromához. Hadtörténelmi Közlemények (1912) 94. Athinai Simon levele Nádasdy Tamáshoz, 1532. május 3. (Orsz. Lt. Kamarai lt., Nádasdy-lt. Missiles), Babay Péter levele Maylád Istvánhoz, 1532. július 22. (Uo.)

⁷ Veress E., Izabella királyné. 1519—1559. Bp. 1901, 59, 63.

⁸ Horváth M., Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bíbornok) élete. Pest 1872, 115. kk., 127.

⁹ Fels két jelentése Ferdinánd királyhoz az ostrom alatt (1540. október 10) és az ostrom után (1540. október 18): K. Oberleitner, Österreichs Finanzen und Kriegswesen unter Ferdinand I. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen. XXII. köt. Wien 1860, 158—159, 160—161. Az egykorú Mazza Antal is megemlékezik az ostromról: Nyáry A., Buda 1541. évi bevételéről. Magyar Történelmi Tár XX (1875) 214. — N. Istvánffy, Regni Hungarici Historia. Coloniae Agrippinae 1685, 150. — P. Révay, De monarchia et corona regni Hungariae... (Schwandtner, Scriptorum. II. köt. 726. — Iványi B., Buda és Pest sorsdöntő évei. Tanulmányok Budapest múltjából. IX. köt. Bp. 1941, 57—58. — Veress i. m. 102. — Horváth Mihály szerint (i. m. 136) Bálint deák néhányad magával a fellegvárba menekült, ez azonban a fentebb idézett adatok alapján téves.

¹⁰ Fels aznapi jelentése a királyhoz: Oberleitner i. m. 172—173, és Nádasdy Tamáshoz: G. Pray, Epistolae procerum regni Hungariae. Pars II. Posonii 1806, 91—92. és Kármay Ö., Adatok Buda történetéhez.

Hadtörténelmi Közlemények (1910) 311—312. — L. még: Mazza Antal idézett jelentését: MTT XX. köt. 217; Istvánffy i. m. 151; Veress i. m. 116—117.

¹¹ Veress i. m. 102—103.

¹² A Csonkatorony a magyar királyok idejében a hadi és politikai foglyok börtöne volt, egyéb rabokat a budai városháza börtönében őriztek, de ezek felett is a várnagy gyakorolta a felügyeletet. Orsz. Lt. Dl. 24005.

¹³ Verancsics Antal, Összes művei. I. köt. Pest 1857, 221.

¹⁴ Auer János Ferdinánd pozsonyi nemes polgárnak héttoronyi fogságában írt naplója. 1664. Közzéteszi Dr. Lukinich Imre, Magyarország török-kori történetének forrásai. Bp. 1923, 119—151.

¹⁵ A pecsétet közölte: Nagy I., A budai Csonkatorony pecsége. Századok (1868) 661.

¹⁶ Pl. 1660. szeptember 29-én írják Batthyány Kristófnak a „Chonka Toroniban nyomorgó... Rabok” a következőket: „az elmúlt napokban Buday Kajmekan eő Nagha maghahoz hiuatta uolt, az szegheny Chonka Toroniban nyomorgo Keresztien Raboknak ghazdayat egy nehanyad maghauul, Tömlecz tartoual egyetemben, ...” Orsz. Lt. Batthyány-cs. körmendi ltára. Missiles.

¹⁷ Auerék idejében a gazda István gazda volt, egy érsekújvári lovaskatona, aki már kilenc éve volt rabságban. Auer i. m. 123.

¹⁸ Takáts Sándor véleménye szerint a Csonkatoronyhoz a hódoltság korában számos épület, kert és udvar tartozott. Takáts S., Rajzok a török világból. I. köt. Bp. 1915, 257.

¹⁹ 1661-ben 235 fogoly volt a Csonkatoronyban. Fekete i. m.

²⁰ A Batthyány-lt. fent idézett sorozatában száznál több levél maradt fenn, amelyet csonkatornyi rabok írtak a Batthyány-család különböző tagjaihoz.

²¹ Magyarul: „György pap. Benned reménykedtem Uram. Tetragramathon“.

²² Kumorovitz L. Bernát szíves közlése.

²³ Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort VIII. 1887, 90.

²⁴ Nagy i. m. — Takáts i. m. 289.

²⁵ Talán a visegrádi kapitányok egyike volt, mert a feliratot azok felirata alá vették be.

²⁶ Amennyiben a szöveg nem terjed tovább, az értelme a következő: „Halld meg a szavakat, figyeld a titkokat, megértik...“ Az utolsó szó olvasása bizonytalan.

INSCRIPTIONS FAITES PAR LES PRISONNIERS DANS LA
CSONKATORONY («TOUR MUTILÉE») DE BUDE

Au cours des fouilles exécutées dans le forteresse du Bude, on a mis à jour — entre autres — ce qui restait de la tour appelée Csonkatorony («Tour mutilée»).

La tour est très fréquemment mentionnée dans les sources écrites, narratives ou documentaires. Pendant le règne des rois nationaux hongrois, la tour a servi de prison où l'on n'a, dans la plupart des cas, enfermé que des détenus politiques et militaires. Dans les temps turques, on l'a également employé comme prison, comme il en sera encore question dans ce qui suit.

Les fouilles ont mis à jour dans le mur de la tour quatre pierres munies d'inscriptions qui feront le sujet de cet article.

La première inscription (Fig. No. 1) doit être considérée comme celle qui est la plus importante et qui offre certaines données relatives à l'une des époques douloureuses de l'histoire de la Hongrie. La date marquée sur la pierre est 1541, et l'inscription nous informe que trois capitaines ont été emprisonnés ici en raison de la prise de la forteresse de Visegrad (Vichégrade).

Vichégrade est situé au bord du Danube entre Budapest et Esztergom (Gran). La forteresse était au moyen âge la résidence de prédilection des rois de Hongrie, voire, la saint couronne de Hongrie était gardée dans la citadelle de cette forteresse. Dans l'enceinte de la forteresse se trouvait — entre autres — l'endroit nommé Vízvár («forteresse des eaux»), au bord du Danube.

Dans la première partie du XVIe siècle la Hongrie traversait des périodes chargées de crises. Le roi Louis II est tombé en 1526 dans la bataille de Mohács contre les Turques, et sa veuve, Marie, soeur de l'empereur Charles-Quint et de l'archiduc Ferdinand d'Autriche restait sans enfants. Les états hongrois ont élu roi Jean Szapolyai, mais la reine a réussi — avec un groupe des seigneurs — à élire roi son frère Ferdinand aussi, époux de la soeur de Louis II.

Dès ce moment la lutte entre les deux rois était permanente. Vichégrade a aussi changé de maître plusieurs fois, pour être définitivement dominé, à partir de 1532, par le roi Jean.

Celui-ci mourut en 1540. Au moment de sa mort, la plus grande partie du pays, y compris Bude, la capitale, était dans sa possession. Son héritier était son fils, Jean-Sigismond âgé d'à peine quelques mois.

Toutefois, dans l'entretemps les deux rois ont conclu un traité de paix à Nagyvárad, selon lequel le pays appartiendra, après la mort de Jean, à Ferdinand. D'autre part, en considération du fait que les conditions stipulées par Jean comme contre-valeur de son acceptation du traité, n'étaient pas observées par Ferdinand, le moine Georges, dit le Frère, membre de l'ordre des ermites de Saint Paul, et trésorier du roi Jean ne voulait pas livrer le pays à Ferdinand et proclama roi le fils de Jean, Jean-Sigismond.

Ferdinand a envoyé son général Lenard Fels, contre le Frère Georges. En automne 1540, Fels a occupé le Vízvár (Forteresse des Eaux) de Vichégrade, puis il a essayé la conquête de la capitale, Bude. Ici toutefois il a échoué, par conséquent il a été contraint de retourner à Vichégrade, où il a investi la citadelle. Les défenseurs de celle-ci l'ont livré après une lutte de quelques jours, sous condition que la possibilité d'une retraite libre leur fût accordée. Les noms des capitaines restent inconnus.

C'est à peu près ceci que nos sources narratives et documentaires nous indiquent au sujet de l'histoire de Vichégrade avant 1541. En ce qui concerne la période qui suit, la pierre munie d'inscriptions nous donne certains renseignements. Les trois capitaines ainsi que la garnison de la forteresse pouvaient retourner à Bude, où les capitaines, comme traîtres, furent incarcérés dans la prison de la Csonkatorony par ordre du Frère Georges.

Ils n'y restaient probablement très longtemps, puisque en été de 1541 les Turques ont occupé Bude par ruse, les prisonniers de la tour en question furent libérés.

Nous avons déjà mentionné que la tour était maintenue comme prison dans le temps de la domination turque. C'était les Turques qui y ont enfermé leur prisonniers : les soldats hongrois tombés en captivité. Il y a beaucoup de données qui indiquent les horreurs de la vie des prisonniers y enfermés.

La plupart des autres inscriptions datent probablement de la période des Turques, malgré le fait qu'il soit difficile d'établir des dates exactes.

La deuxième inscription (Fig. No 2) a été composée par un certain prêtre nommé Georges, qui s'adresse à Dieu par une ligne d'un hymne ecclésiastique qui commence par les mots Te Deum.

La troisième inscription ne contient qu'un nom : Kolaczansky. Il s'agit probablement d'un

Polonais qui a peut-être combattu en Hongrie
comme mercenaire.

La quatrième inscription n'est qu'un frag-
ment (Fig. N° 4). Il a probablement aussi
appartenu à un texte ecclésiastique.

TABLE DES ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. Inscription des capitaines de Vichégrade
- Fig. 2. Inscription du prêtre Georges
- Fig. 3. Inscription de Kolaczanszky
- Fig. 4. Un fragment